

Şanghay İşbirliği Örgütü Ve Türk Dış Politikasında Gelecek Perspektifi

Shanghai Cooperation Organization and
Future Perspective in Turkish Foreign Policy

Strategic Public Management Journal
Volume 3, Issue 5, pp. 77-94
May 2017
DOI: 10.25069/spmj.305263
Received: 1 January 2017
Accepted: 1 May 2017
© The Author(s) 2017
For reprints and permissions:
<http://dergipark.gov.tr/spmj>

Erdem EREN¹

Öz

Soğuk savaşın bitimini takiben SSCB'nin dağılması sonucunda Türkistan, Orta Asya ve Güney Kafkasya'da birçok yeni devlet bağımsızlığını kazandığı gibi çok kutuplu küresel sistem de sona ermiş, ABD'nin küresel güç olduğu yeni bir düzen başlamıştır. Ancak bu durum birçok bölgede istikrarsızlığa sebep olmuş, ilk olarak başını Rusya Federasyonu'nun çektiği Bağımsız Devletler Topluluğu kurulmuş daha sonra ise Çin'in de büyüyen bir dev olarak ortaya çıkmasıyla ABD'nin tek kutuplu düzenine karşı olarak Şanghay İşbirliği Örgütü kurulmuştur. Türkiye dış politikasında örgüt, yıllardır üyeliği için ayak diretilen AB'ye alternatif olarak görülmekte olup ilk olarak 2007 yılında üyelik başvurusu yapılmıştır. Ancak Türkiye'nin Şangay İşbirliği Örgütü'ne üyelik sürecinin olumlu ve olumsuz yönleriyle çok boyutlu olarak analiz edilmesi gerektiği gibi üyeliğinin, Türkiye'nin Rusya ve Çin ile karşılıklı güven ve faydaya dayalı, uzun vadeli bir ilişkiyi inşa etmesiyle mümkün olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Şanghay İşbirliği Örgütü, Türkiye, Rusya, Çin, BM, NATO, AB, Çok Kutupluluk, Bölgesel Bütünleşme.

Abstract

Following the end of the Cold War, as a result of the disintegration of the USSR, many new states has gained their independence in Turkistan, Central Asia and the South Caucasus and multipolar global system has ended and following that the new order emerged building USA as a global power. However, this led to instability in many regions. Firstly, with the emergence of the Independent States Community headed by the Russian Federation, and then a growing giant of China the Shanghai Cooperation Organization was established against the unilateral order of the United States. In Turkey's foreign policy, the organization has been seen as an alternative to the EU which has been on the verge of membership for many years, and which was applied for the application for membership in 2007. However, Turkey needs to be analyzed multidimensionally with positive and negative aspects of membership process; it seems that Turkey can build a long-term relationship with Russia and China based on mutual trust and benefit.

Key Words: Turkish Foreign Policy, Shanghai Cooperation Organization, Turkey, Russia, China, UN, NATO, EU, Multipolarity, Regional Integration.

¹ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, erdemeren2234@gmail.com

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya Amerika Birleşik Devleti (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) merkezli iki kutba ayrılmış, “Soğuk Savaş” adı verilen bu dönem ancak SSCB’nin dağılmasıyla sona ermiştir. Ayrıca 8 Aralık 1991’de Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya (Belarus) ve Ukrayna liderlerinin bir araya gelerek Bağımsız Devletler Topluluğu’nun (BDT) kuruluşunu ilan etmeleri aynı zamanda SSCB’nin resmen ve hukuken dağıldığının da kanıtı olmuştur (Hüseynov, 2003: 387). 21 Aralık 1991 tarihine gelindiğinde ise Kazakistan’ın Alma-Ata kentinde SSCB’nin 11 Cumhuriyeti; Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Moldova, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Ukrayna bir araya gelmiş, Alma-Ata (Almatı) Deklarasyonu kabul edilmiştir. Böylelikle tüm eski Cumhuriyetler Topluluğa katılmıştır. Bu dönem ABD’nin süper güç olarak hayatını devam ettirdiği bir sürecin başlangıcı anlamına da gelmektedir. Şanghay İşbirliği Örgütü işte bu tek kutuplu düzene alternatif olarak kurulmuş oluşumlardan biridir.

İlk olarak SSCB’nin dağılış sürecini ele almak gerekmektedir. 1990’lı yıllar öncesinde SSCB’nin Türkistan devletlerine yönelik giriştiği Ruslaştırma, Ortodokslarştırma yani Hristiyanlaştırma ve Türkistan’daki Müslüman-Türk kimliğini eritme politikaları ters tepmiş, bu devletlerde Pan-Türkist ve Pan-İslamist fikirler güç kazanmıştır (Yalçınkaya, 1997A: 233-272). 1980’li yıllarda Gorbaçov döneminde geliştirilen Perestroyka (Yeniden Yapılanma) ve Glasnost (Açıklık) politikaları demokratikleşmeyi hedeflese de sonuç alınamamıştır (Yalçınkaya, 1999: 278). 1991 yılında SSCB’nin dağılışıyla Soğuk Savaş’ın iki kutuplu yapısı ortadan kalktığı gibi Türkistan’da birçok devlette bağımsızlığını elde etmiştir. Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan devletlerinin yanı sıra Güney Kafkasya’da Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan devletleri kurulmuştur (Yardımcıoğlu ve Koçarlan, 2012: 164).

Türkistan’daki devletlerden Azerbaycan 30 Ağustos 1991’de, Kırgızistan 31 Ağustos 1991’de, Özbekistan 1 Eylül 1991’de, Tacikistan 9 Eylül 1991’de, Türkmenistan 27 Ekim 1991’de ve son olarak Kazakistan ise 16 Aralık 1991’de bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Yalçınkaya, 1999: 278). Bu devletlerin uluslararası arenada sahne alması, Orta Asya içinde yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. Soğuk Savaş sonrası zaten dünya yeni bir dizayn sürecinden geçmekte iken, Orta Asya’da bu dizayn ihtiyacının elzem olduğu bölgelerin başında gelmiştir.

SSCB’nin dağılması sonrasında bağımsızlığını kazanan devletler genel itibariyle büyük oranda bölgesel ve etnik uyuşmazlıklar yaşamakta ve aşırı fakir olup ekonomik zorluklarla boğuşmaktadır. Ayrıca bu devletlerin gelir dağılımlarında adaletsizlikler görülmekle birlikte az gelişmiş siyasi kurumları ve sivil toplum örgütlerini de bünyelerinde barındırmaktadırlar. Devletlerin milli kimliklerini ve siyasi/demokratik mekanizmalarını henüz inşa edememiş olmaları, hızlı nüfus artışı, toprak, su, enerji ve doğal kaynaklar üzerindeki yaşadıkları sorunlar özellikle Hazar Havzasında güvenlik ve istikrar bakımından büyük bir tehdit unsuru olmuştur (Yardımcıoğlu ve Koçarlan, 2012: 164). Bu tehdit, devletlerin modernleşme sürecine girmeleriyle de devam etmiştir. SSCB’den ayrılan bu devletlerin yaşadıkları ortak ve benzer sorunlar onları dış politikada da ortak hareket etmeye teşvik etmiştir.

Orta Asya’da bunlar yaşanırken Batı’da Avrupa Birliği’nin genişleme süreci hızlanmış ve NATO yeni bir stratejik konsept tespit ederek, Doğu Avrupa’ya doğru genişleme politikası belirlemiştir. Bunların dışında Türkiye’nin öncü olduğu Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nün temelleri atılmış, Rusya Federasyonu ise BDT’nin mevcut üyeleri ile ilişkilerini kuvvetlendirme çabasına girişmiştir. Ayrıca Rusya Federasyonu ile Çin Halk Cumhuriyeti ilişkilerini stratejik ortaklık seviyelerine çıkarmıştır. BDT üyelerinden Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan ve Moldova ise ayrı bir birlik oluşturma fikrini taşımışlardır. Hem dünya hem de Orta Asya için bu dönemin en önemli gelişmelerinden biri ise 1996 yılında Rusya Federasyonu, Çin

Halk Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Şanghay Beşlisini meydana getirmeleri olmuştur. Bu örgüte 2001 zirve toplantısında Özbekistan'ın da katılması sonrasında örgüt Şanghay İşbirliği Örgütü adını almıştır (Çelik, 2012).

Türkistan zengin doğal kaynaklarına özellikle petrol ve doğalgaza sahip olmakla birlikte coğrafyasında tarihsel olarak hep güçlü devletlere ve imparatorluklara ev sahipliği yapmış jeopolitik ve stratejik açıdan oldukça önemli bir bölgedir. Türkistan'ın petrol, doğalgaz, maden ve tarım zenginlikleri SSCB dönemi boyunca da günümüzde de Moskova için bir hammadde kaynağı olarak görülmüştür (Yalçınkaya, 1997B: 211). Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'da son derece zengin petrol ve doğalgaz yatakları, Kazakistan, Tacikistan ve Özbekistan'da maden rezervleri, Kırgızistan ve Tacikistan'da ise hidroelektrik potansiyel bulunmaktadır. Ayrıca Kırgızistan'ın Fergane Vadisi'nden Özbekistan ve Türkmenistan'ın çöllerine uzanan bölgede değişik zenginlikte tarım arazileri mevcuttur (Yalçınkaya, 1997B: 219).

Etimolojik olarak "Orta Asya" kavramı daha çok Batı tarafından kullanılmakta olup, bölge Özbek, Kazak, Kırgız ve Uygur Türklerini de barındırdığı için Türkistan olarak adlandırılmaktadır. Tarihsel ve siyasi sınırlar kapsamında Türkistan'dan; Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan ile Çin işgali altında bulunan Uygur Özerk Bölgesi kastedilmektedir (Yalçınkaya, 1997B: 218). Orta Asya günümüzde daha çok Rusya ve Çin'in nüfuz bölgesinde bulunsa da özellikle enerji politikaları ve siyasi bakımından ABD'nin de güdümünde olan bir bölge olma niteliğini de taşımaktadır. Çin'in son yıllarda ekonomik ve askeri bakımdan giderek ön plana çıkması hem bölge hem de dünyadaki güç dengesinde değişime etki edecek bir sonucu da doğurmuştur. Bölgenin yer altı kaynaklarına yönelik ABD, Rusya ve Çin'in hâkim olma istekleri bölge devletlerini de bölgesel bütünleşmeye ittiği gibi, ortak güvenlik çıkar ve politikalarını da gündeme getirmiştir. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) daha büyük oranda işte bu gündem üzerine ortaya çıkmıştır.

1. ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ'NÜN KURUMSAL YAPISI VE BİLGİLER

1.1. Tarihsel Arka Planı

ŞİÖ' nün kuruluş sürecini iyi idrak edebilmemizin yolu örgütün temel taşları olan Rusya ile Çin arasındaki tarihsel ilişkiyi anlamamızdan geçmektedir. Rusya ve Çin arasında 4300 km'lik bir sınır bulunmakla birlikte iki ülkenin tarihsel sorunlarının belki de en büyüğünü öncelikle bu sınır sorunları sonra ise ideolojik farklılıklar oluşturmuştur (Yardımcıoğlu ve Koçarslan, 2012: 165). Sınır sorunları iki ülke arasında birçok kez krize yol açmış, öyle ki Mart 1969'da Büyük Usuri Adası nedeniyle aralarında sıcak çatışma dahi yaşanmıştır. Özellikle sınır sorunlarının çözümü ve sınır güvenliğinin sağlanması hususları iki ülke arasındaki diyalogun gelişmesine önemli bir katkı yapmıştır. Ayrıca Çin'in artan üretim faaliyetleri sonrasında enerji ihtiyacı duyması da ikili ilişkilerin kurulmasında ana etkenlerden olmuştur. Bu doğrultuda ŞİÖ' nün kuruluşunun temelini Sovyetler Birliği'nden günümüze Rusya Federasyonu ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki ilişkilere dayandığını söylemek de yanlış değildir. Çünkü sorunları çözmek ve güvenliği sağlayarak ortak çıkarları korumak adına bölgesel bütünleşmeye gitmek iki ülke için de makul bir yol olarak görülmüştür. 1996 yılında Çin'in Şanghay şehrinde yapılan ilk zirvede de sınır sorunlarının çözümü örgütün ortak amacı görülerek ele alınmıştır.

Sınır sorunları dışında Rusya ile Çin arasındaki ilişkinin en önemli öğelerinden biri de silah ticaretidir. Rusya, Çin'in yüksek teknoloji ve ucuz silahları temin ettiği ülkelerden biri konumundadır (Garnett, 2001: 13-14). Bunun yanında Çin, Rus malları içinde geniş bir pazardır. Rusya da Çin'in üretim fazlası mallarını temin etmektedir. Yine Rusya, Çin'in petrol ihtiyacının %20'sini karşılamaktadır. ABD'ye karşı ortak tavır alma

isteği de Rusya ile Çin'i işbirliğine iten faktörlerden bir diğeriştir. Rusya NATO'nun Doğu Avrupa ve Karadeniz havzasına yönelik genişlemesini tehdit unsuru olarak algılamak, Çin ise ABD'nin özellikle insan hakları noktasındaki baskı ve eleştirileri ile Tayvan'la olan silah ticaretinden ve Güney Çin Denizindeki adımlarından ötürü oldukça rahatsız olmaktadır (Harada, 1997: 40). Rusya ve Çin'in bu ortak tehdit algılamaları stratejik ortaklık noktasında onları bir araya getirmektedir (Çolakoğlu, 2004: 175). Tarihsel ve coğrafi olarak iki büyük devlet Rusya ve Çin arasında sıkışmış bulunan Türkistan devletleri ise varlıklarını devam ettirebilmek için iki devlet ile olan ilişkilerini denge unsuru üzerinden yürütmektedirler. Türkistan devletlerinin ŞİÖ' ye katılmaları da işte bu tarihsel dengeleme politikalarının bir sonucudur. 11 Eylül 2001 sonrasında ABD'nin Afganistan'ı işgaliyle birlikte bölge için yeni bir dönem de başlamıştır. Orta Asya'da ki Rusya ve Çin'in ağırlıklı konumunun yanında üçüncü olarak ABD faktörü de ortaya çıkmıştır. Bu durum ŞİÖ' nün etkinliği ve geleceği açısından da oldukça büyük bir soru işareti olmuştur (Çolakoğlu, 2004: 173). Ayrıca örgüt doğal bir refleks göstererek askeri işbirliği konusunda da adımlar atmıştır.

1.2. Kuruluş, Zirveler ve Tatbikatlar

26 Nisan 1996 yılında Rusya ve Çin'in öncülüğünde, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Orta Asya'da ortaya çıkan sınır güvenliği ve bölgesel güvenlik sorunlarını çözmek amacıyla Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın dâhil olduğu beş ülke Çin'in Şanghay ilçesinde ilk defa bir araya gelmiş ve “Şanghay Beşlisi” adı verilen oluşumu meydana getirmişlerdir. Ayrıca zirvede 21. yüzyıla doğru eşitlik ve güven odaklı stratejik ortaklık çerçevesinde “Sınır Bölgelerindeki Askeri Alanlarda Güven Artırıcı Önlemlere İlişkin Anlaşma” da imzalanmıştır. Örgüt ikinci Devlet Başkanları Zirvesini 24 Nisan 1997'de Moskova'da gerçekleştirmiş, sınır bölgelerinde bulunan askeri kuvvetlerin azaltılması, askeri konularda bilgi alışverişinde bulunulması gibi konular gündeme alınmıştır. Ayrıca zirvede “Sınır Bölgelerinde Askeri Gücün Karşılıklı Azaltılması Anlaşması” da imzalanmış ve anlaşmanın 31 Aralık 2020'ye kadar da yürürlükte kalacağı belirtilmiştir.

Örgütün üçüncü Devlet Başkanları Zirvesi ise 1998 yılında Kazakistan Almatı'da yapılmış ve sınır güvenliği konseptinin dışında ekonomik konularda da işbirliğinin oluşturulma gerekliliği zirvede ele alınmıştır. Zirvede devletler ayrıca; birbirlerinin iç işlerine karışmama, problemlerini barışçı yollarla çözmeye, etnik ayrımcılık ve terörizm, uyuşturucu ve silah kaçakçılığına karşı birlikte mücadele etme, ekonomik ilişkilerini geliştirme konularında kararlar almışlardır (Yardımcıoğlu ve Koçarlan, 2012: 166). Ek olarak zirvede etnik bölücülük, köktendincilik ve uluslararası terörizmin hiçbir şekilde kabul edilemeyeceği de ilan edilmiştir.

Şanghay Beşlisi 25 Ağustos 1999 tarihinde Kırgızistan'ın Bişkek kentinde dördüncü bir Devlet Başkanları Zirvesi daha yapmış, zirvede NATO'nun Yugoslavya'yı bombalaması, Özbekistan devlet başkanı İslam Kerimov'a yapılan suikast girişimi, Rusya'da gerçekleşen patlamalar ile Tacikistan ve Özbekistan başta olmak üzere bölgede gerçekleşen dini hareketlenmeler ele alınmıştır. NATO'nun insani müdahale adı altında Yugoslavya'ya gerçekleştirdiği silahlı müdahale nedeniyle ABD de şiddetle eleştirilmiştir (Özdaşlı, 2012: 112). Son olarak zirvede Kırgızistan Bişkek'e bir antiterör merkezinin kurulmasına da karar verilmiştir. Ancak bu antiterör merkezi ABD'ye karşı bir hamle olması amacıyla 17 Haziran 2004'te Taşkent zirvesinde alınan kararlar Özbekistan'a nakledilmiştir.

Örgütün beşinci Devlet Başkanları Zirvesi 5 Temmuz 2000'de Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de olmuş, bu zirvede ilk olarak örgütün adı Şanghay Formu olarak değiştirilmiştir. Toplantıda ayrıca, ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda işbirliğinin geliştirilmesi yönünde kararlar alınmıştır. Ek olarak ülkeler birbirlerinin hükümlerine haklarına saygılı olacağı, hiçbir surette birbirlerinin iç işlerine karışmayacaklarını teyit ederek, Çin'in Doğu Türkistan ve Rusya'nın Çeçenistan politikalarına desteklerini de beyan etmişlerdir (Çoğal, 2012).

15 Temmuz 2001 tarihi, oluşumun önemli bir dönüm noktası olurken, üye beş ülkeye Özbekistan’ında katılımıyla örgütün adı Şanghay İşbirliği Örgütü olmuştur. 2002 Haziran’ında örgüt liderleri Rusya’nın St. Petersburg şehrinde bir araya gelmiş ve zirvede; örgütün amaç, prensip, yapı ve işleyişini belirleyen “Şanghay İşbirliği Örgütü Beyannamesi” imzalanmıştır. Beyannamede örgütün amaçları; üye ülkeler arasındaki dostluk, iyi komşuluk ve karşılıklı güvenin kuvvetlendirilmesi; ekonomik-ticari, bilim-teknik, kültür, eğitim, enerji, ulaşım, çevre ve diğer alanlarda etkin işbirliğinin geliştirilmesi; bölgesel barış ve istikrarın sürdürülmesi için ortak hareket edilmesi olarak belirtilmiş, terörizm, köktendincilik ve bölücülük ise ortak düşman olarak kabul edilmiştir (Özdaşlı, 2012: 114). Petersburg zirvesinde “Şanghay Terörizm Ayrılıkçılık ve Aşırıcılık ile Mücadele Sözleşmesi” de imzalanmış ve bir “Anti-Terör Ajansının” kurulmasını öngören anlaşma da imzalanmıştır (Deniz, 2013: 220).

2003 yılında Çin’in Moskova büyükelçisi Zhang Deguang Şanghay İşbirliği Örgütü’nün ilk genel sekreteri olarak atanmıştır. 2004 yılında ise Kazakistan’da “Bölgesel Anti-Terörizm Yapılanması Anlaşması” kurulmuştur. 2004 yılında örgüt Taşkent zirvesinde genişleme kararına istinaden gözlemci ülke mekanizmasını hayata geçirmiş ve Moğolistan ilk gözlemci ülke olmuştur. Buna ek olarak “Gözlemci Statüsüne İlişkin Yönetmelik” de kabul edilmiştir. Zirvede Çin üye ülkelere kredi imkânı sunma kararı almıştır. Ayrıca zirve sonunda Taşkent Deklarasyonu imzalanarak ŞİÖ Kalkınma Fonu ve ŞİÖ İş Kurulu gibi oluşumların hayata geçirilmesi fikirleri benimsenmiştir (Kessikbayev, 2012; Özdaşlı, 2012: 115).

2005 yılında ise Astana Zirvesi gerçekleştirilmiş, zirvede İran, Hindistan ve Pakistan da gözlemci ülke olmuşlardır. Bu gelişmeler aynı zamanda örgütü bölgesel ölçekte ekonomik ve güvenlik işbirliği örgütüne dönüştürmüştür. Zirvede ayrıca ABD başta olmak üzere koalisyon güçlerine Türkistan devletlerindeki üsleri kapatmaları için tarih belirleme çağrısında bulunulmuştur. Bu üslerin en önemlileri ise ABD’nin kullanımı altında bulunan Özbekistan’da ki Hanabad ve Kırgızistan’da ki Manas üsleridir. Bu çağrılarının üzerine ise üsler 2005 ve 2009 yıllarında kapatılmıştır. Ayrıca Astana Zirvesi boyunca bir de sanat festivali ile bir sergi düzenlenmiştir. Örgütün kültürel boyutu adına bu gelişme bir yenilik özelliği de taşımıştır. 2007 yılına gelindiğinde Örgüt Bişkek’te toplanmış, zirvede ABD’nin tek kutuplu dünya görüşü yoğun eleştiriye tabi tutulurken, örgütün uluslararası düzende çok kutupluluk anlayışını benimsediği ifade edilmiştir.

Örgütün 2008 yılı zirvesi ise Duşanbe’de yapılmış, Afganistan’da ki gelişmelerin yanı sıra Rusya-Gürcistan arasında gerçekleşen Güney Osetya sorunu ele alınmıştır. Zirvede üyeler Rusya’dan yana olduklarını belirtmişlerdir. Gürcistan’a yönelik ise herhangi bir yaptırım içeren karar alınmamıştır. Ayrıca “Diyalog Ortaklığı Statüsüne İlişkin Düzenlemeler” de kabul edilmiştir. 2009 yılında ise zirve Rusya’nın Yekaterinburg şehrinde toplanmış, Sri Lanka ve Belarus “diyalog ortağı” olarak kabul edilmiş, böylelikle bu ülkelere toplantılara katılabilme hakkı tanınmıştır. Ancak diyalog ortaklarına zirvede karar alma ve imza atma gibi haklar tanınmamıştır.

2010 yılında Taşkent’te toplanan zirveye Afganistan devlet başkanı Hamid Karzai de katılmış, örgüt böylelikle hitap ettiği bölgeyi de genişletmiştir. Zirveyle örgütün gözlemci ülkeleri olan İran, Pakistan, Moğolistan ve Hindistan’da dâhil olmak üzere tüm üye ülkelerde terörle mücadele faaliyetlerinin arttırılması kararlaştırılmış ve uyuşturucu, silah kaçakçılığı ve diğer sınırı aşan suçlarla mücadelede de ortak mücadele kararı alınmıştır. Zirvede örgütün genişleme şartlarını düzenleyen “Genişleme Prosedürü Belgesi” de kabul edilmiştir.

Örgütün en önemli zirvelerinden biri de Çin’in başkenti Pekin’de düzenlenen 12. Şanghay İşbirliği Örgütü Devlet Başkanları Zirvesi’dir. Zirvede eşitlik, stratejik işbirliği ve Suriye konusundaki ortak duruşa kadar birçok alanda değerlendirilmeler yapılmış ve ortak bir bildiri yayımlanmıştır. Bildiride: “Bağımsız bir ülkeye dış müdahalede bulunulmasına ya da rejim değişikliği dayatılmasına karşıyız. Suriye halkının bağımsızlığının

ve toprak bütünlüğünün korunmasından yanayız. Suriye’de her türlü şiddetin sona erdirilmesi, siyasi diyalogun derhal başlatılması ve krizin dış müdahale olmadan, adil ve barışçı bir şekilde çözülmesi gerekmektedir” ifadeleri yer almıştır (Deniz, 2013: 224). Örgütün yakın dönemdeki en önemli zirvelerinden biri de Tacikistan’ın başkenti Duşanbe’de gerçekleşen 12-13 Eylül 2014 tarihli zirvedir. Zirve örgütün genel gündem maddeleri olan ekonomik işbirliği, Orta Doğu ve Avrasya’da yaşanan istikrarsızlık ve bölgesel güvenliğe etkileri konularının dışında önemli maddelerin de görüşüldüğü bir zirve olmuştur. Zirvede örgütün gözlemci statüsünde bulunan Hindistan, Pakistan, İran ve Moğolistan’ın üyeliğe kabulünün alt yapısının hazırlanması da ele alınmıştır. Ayrıca örgütün 2025 yılına kadar gelişimine yön verecek taslak strateji de toplantıda onaylanmıştır (Demirtepe, 2014).

Örgütün 15. Devlet Başkanları Zirvesi 8-10 Temmuz 2015 tarihleri arasında Rusya’nın Ufa kentinde yapılmış, örgütün 2025 Kalkınma Stratejisi ve 2016-2018 dönemi “Terörizm, Ayrılkçılık ve Aşırılıkla Mücadele Programı” gibi belgeler onaylanmıştır. Ayrıca zirvede Hindistan ve Pakistan’ın örgüte tam üyelik süreci ve prosedürleri başlatılmış olup, Belarus’a gözlemci statüsü ve Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya ve Nepal’e diyalog ortağı statüsü verilmesi de kabul edilmiştir. Hindistan ve Pakistan arasındaki anlaşmazlıkların ŞİÖ’ nün ortak politikalarına zarar vermemesi adına iki ülkeye “İyi Komşuluk Anlaşması” da diretilmiştir. Bu zirvenin bir diğer önemi ise BRICS İş Forumu ile Şanghay İşbirliği Örgütü Devlet Başkanları Zirvesinin aynı bölgede ardı ardına yapılmasıdır. Bu bizim için BRICS ile Örgütün yakınlaşması olarak görülebilse de bu noktada gelecek adına net bir yorum yapmak da erken olur. Uluslararası terörizmle mücadele noktasında BM çatısı altında birlik olunması çağrısı da zirvenin bir diğer önemli gelişmelerinden biridir (Amirbek, 2016: 1).

Örgütün en son düzenlediği Devlet Başkanları Zirvelerinden biri 16. Zirve olup, 23-24 Haziran 2016 tarihlerinde Özbekistan’ın başkenti Taşkent’te toplanmıştır. Zirvede Hindistan ve Pakistan’ın örgüte üyelikleri ile ilgili yükümlülükleri memorandumu imzalanmıştır. Hindistan ve Pakistan’ın memorandumda istenilenleri yerine getirmeleri halinde ise 8-9 Haziran 2017 tarihinde Astana’da düzenlenecek olan 17. Dönem Zirve Toplantısı’nda üyeliklerinin onaylanacağı belirtilmiştir. Üye devletler zirvede “Şanghay Ruhuna” bağlı kaldıklarını teyit ederek Taşkent Deklarasyonuna da imza atmış, 2025 ŞİÖ Gelişim Stratejisininin 2016-2020 yıllarını kapsayan ilk dönem uygulama planı, turizmde işbirliğini geliştirme programı gibi kararları da kabul etmişlerdir. Taşkent Deklarasyonu örgütün tehdit algılamalarını ilan etmeleri bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu tehditler; bazı güçlü aktörlerin bölgesel sorunlara müdahale etmeleri ve devletlerin iç işlerine karışarak istikrarı bozucu eylemlere başvurmaları, farklı devletlerin çıkarları gözetilmeden, tek taraflı ve sınır tanımadan füze kalkını sisteminin geliştirilmesi, askeri uzay faaliyetlerinde bulunmaları ve silah konuşlandırmaları, kitle imha silahları ile kimyasal ve biyolojik silahların teröristlerin eline geçme ihtimali, siber terör tehditleridir (Amirbek, 2016: 1).

Örgütün 2016 yılındaki bir diğer önemli zirvesi de 8 Haziran 2016 tarihinde Kazakistan’ın başkenti Astana’da yapılan ŞİÖ Savunma Bakanları toplantısıdır. Toplantı alınan kararlar açısından da dikkat çekicidir. İlk olarak internet ağlarının yönetimini ve uluslararası enformasyon güvenliğini sağlamak hedefler arasında sayılmıştır. BM nezdinde “Uluslararası Terörle Mücadele” anlaşmasının kabul edilmesi için çalışılması gerektiği vurgulanmıştır. Jeopolitik gerçeklerden hareketle ve anlaşılan konular dâhilinde ortak siyasi yaklaşımlar geliştirmek, dini ve etnik çatışmalara, özellikle üye ülkelerin genç nüfusuna aşırılkçılık ve ayrılkçı ideolojilerin empoze edilmesine izin vermemekte önemli hedefler arasında yer verilmiştir. Örgüt aşırılkçılıkla mücadele konusunda nihai anlaşma metninin tamamlanması için görüşmelere devam edileceğini ve üye ülkelerin ŞİÖ “Bölgesel Anti-Terör Teşkilatı” kapsamında etkileşimini arttırması gerektiğini de beyan etmiştir. Afganistan’da iç istikrarın sağlanması için Afgan hükümetine gerekli yardımların sağlanacağı ve istihbarat paylaşımı alanında işbirliğinin güçlendirileceği kararları alınmıştır. Son olarak alınan kararla üye

ülkelerin katılımıyla 5-13 Eylül 2016'da Kırgızistan'da terör karşıtı "Barış Misyonu-2016" askeri eğitiminin düzenlenmesi planlanmıştır (Amirbek, 2016: 1). Örgütün son zirvesi; 8-9 Haziran 2017 tarihinde Astana'da düzenlenen 17. Dönem Zirve Toplantısı olmuştur. Toplantı da Hindistan ve Pakistan'ın üyelikleri resmen onanmıştır.

Örgütün düzenlediği askeri tatbikatların da bilgisini vermek gerekmektedir. Örgüte üye devletler ilk olarak 2003 yılında Çin ve Kazakistan'da ortak askeri tatbikatlar düzenlemiştir. Bunu 2005 yılında Rusya'nın Vladivostok ve Çin'in Shandong Yarımadası'nda yapılan "Barış Misyonu 2005" tatbikatı izlemiştir. 2007 yılında ise Rusya'nın Ural Dağları'nın Chelyabinsk bölgesinde "Barış Misyonu 2007" tatbikatı yapılmıştır. 2012 yılında ise 8-12 Haziran tarihlerinde örgüt Tacikistan'da "Barış Misyonu 2012" adlı tatbikatı gerçekleştirmiştir. (Deniz, 2013: 221). 24-26 Ağustos 2014 tarihlerinde ise Duşanbe Zirvesi öncesinde bir tatbikat daha gerçekleştirilmiştir (Demirtepe, 2014). Örgütün düzenlediği son tatbikat ise 5-13 Eylül 2016'da düzenlenen Barış Misyonu 2016 tatbikatı olmuştur.

1.3. Organları ve Kurumsal Yapısı

ŞİÖ'nün resmi dilleri Rusça ve Çince olmakla birlikte örgütün iki de daimi organı bulunmaktadır. Bunlardan ilki Çin Halk Cumhuriyeti'nin başkenti Pekin'de bulunan Sekreterlik ve diğeri Özbekistan'da Taşkent'te yer alan Terörizme Karşı Bölgesel Yapı'dır. ŞİÖ'ye üye 6 üyenin yanında Hindistan ve Pakistan da Haziran 2017 yılı itibarıyla resmen tam üye olmuş ve böylelikle üye sayısı 8'e yükselmiştir. Ayrıca örgütün 4 gözlemci devleti ve 6 da diyalog ülkesi bulunmaktadır. Üye devletler; Rusya, Çin, Kırgızistan, Tacikistan, Kazakistan, Özbekistan, Pakistan ve Hindistan'dır. Gözlemci devletler ise Afganistan, İran, Moğolistan ve Belarus'tur. Diyalog ülkeleri ise Türkiye, Sri Lanka, Azerbaycan, Ermenistan, Kamboçya ve Nepal'dir (ŞİÖ, 2017). ŞİÖ'nün kurumsal yapısını inceleyecek olursak, örgütün organları şunlardır; Devlet Başkanları Konseyi, Hükümet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Milli Koordinatörler Konseyi, ŞİÖ Genel Sekreterliği, Bölgesel Anti-Terör Merkezi, daimi temsilciler, bakanlık veya kurum başkanları toplantısı, özel çalışma grupları, iş konseyi, Interbank Konsorsiyumu ve ŞİÖ Forumu'dur (Çoğal, 2012). Örgütün sekreteryası Çin'in Pekin kentinde bulunmakta ve örgütün tüm işleri burada belgelenecek şekilde takip edilmekte ve sonraki aktiviteler için belgeler hazırlanmaktadır. Örgütün şu anki Genel Sekreteri Raşid Alimov'dur. Ayrıca örgütün Bölgesel Terörle Mücadele Birimi (RATS) İcra Direktörü ise Yevgeniy Sisoyev'dir.

Devlet Başkanları Konseyi; her yıl bir defa düzenli olarak bir üye ülkede toplanmakta ve devlet başkanlarının katıldığı bu Konsey, örgütün en üst düzeydeki karar mekanizmasını oluşturmaktadır. Ayrıca Konsey'de örgütün diğer organlarında görüşülen meseleler de karara bağlanabilmektedir.

Hükümet Başkanları Konseyi; Devlet Başkanları Konseyinden sonra ikinci derecede önemli bir alt mekanizma olup her sene bir defa toplanmaktadır. Bütçenin onaylanması ve ekonomik antlaşmalar Konseyin temel sorumluluklarındandır.

Dışişleri Bakanları Konseyi; Devlet Başkanları Konseyinden bir ay önce toplanmakta ve bu Konseyin gündemini belirlemesinin yanı sıra daha büyük oranda uluslararası sorunların görüşüldüğü bir organdır.

Temsilcilikler Konseyi; üye ülkelerin işbirliğinin bulunduğu alanlardaki temsilcilerin katıldığı, kapsamlı görüşmelerin ve antlaşmaların altyapısının oluşturulmaya çalışıldığı önemli bir organdır.

Ulusal Koordinatörler Konseyi; ŞİÖ üyesi ülkelerin belirledikleri ulusal koordinatörlerin katıldığı ve yılda en az üç defa toplanıp diğer tüm organları yönlendiren organdır.

Bölgesel Anti-Terör Ajansı; merkezi Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te yer alan ve daimi organ nitelikteki anti-terör şubesidir. Ajans terör ve bölücülük gibi sorunlarla ortak mücadeleyi sağlamak adına faaliyet göstermektedir. Aynı zamanda Ajans, küresel sorunlar ve tehditlere karşı etkili bir yanıt sistemi oluşturmayı da hedeflemektedir (Çiftçi ve Topçuoğlu, 2011: 6).

1.4. İstatistikî Bilgiler

Tablo 1'e göre, ŞİÖ'ye üye devletlerin coğrafi kapsama alanı yaklaşık 30 milyon kilometre kare olup bu sayı Asya'nın %75'ine denk gelmektedir. Genişleme politikası kapsamında gözlemci ülke statüsünde dâhil edilen İran, Hindistan, Pakistan, Afganistan ve Moğolistan ile birlikte örgütün yüzölçümü 37 milyon kilometre kareye yükselmiştir. Ayrıca bu sayı Doğu Avrupa'dan Çin'e kadar uzanan Avrasya'nın da %74'ünü kapsamaktadır. Örgütün toplam nüfusu ise üye devletlerle 1,7 milyar olup dünya nüfusunun yaklaşık %23'ünü, gözlemci devletlerle birlikte ise yaklaşık 3,5 milyarı bulmakta bu da dünya nüfusunun %47'sine denk gelmektedir (Deniz, 2013: 220; World Bank Data). Örgüt ayrıca nükleer silaha sahip İsrail, ABD, Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan, Kuzey Kore, İran, İngiltere ve Fransa gibi devletlerin yaklaşık yarısını da bünyesinde barındırmaktadır. Bu açıdan da ŞİÖ önemli bir güce sahip durumda olup, dünyanın en büyük ordusuna sahiptir.

Tablo 1. Şanghay İşbirliği Örgütüne Üye Ülkelerle İlgili Bazı İstatistikî Bilgiler (2016 Yılı)

Devlet	Yüzölçümü (Km)	Nüfus	GSYİH (\$)	Kişi Başı Düşen Milli Gelir (\$)	Büyüme Oranı	Enflasyon Oranı	İşsizlik
Çin	9.600.000	1.371 Milyar	10.866 Trilyon	7.820	%6.3	%2	%4
Kazakistan	2.724.900	17.544 Milyon	184.361 Milyar	11.580	%3.7	%6.6	%5
Kırgızistan	199.900	5.957 Milyon	6.572 Milyar	1.170	%4.1	%6.5	%8.6
Rusya	17.075.400	144.096 Milyon	1.326 Trilyon	11.4	%1.8	%15.4	%5.6
Tacikistan	143.100	8.481 Milyon	7.853 Milyar	1.240	%4.2	%5.7	%2.5
Özbekistan	447.400	31.299 Milyon	66.733 Milyar	2.150	%7.2	%8.5	%5

Kaynak: World Bank Data (2016).

2016 yılı verilerine göre ŞİÖ'nün dünyadaki toplam ihracat payı %16,24 olup toplam ithalat payı ise %11,52'dir. 2015 verilerine göre GSYİH ise toplamda 12,7 trilyon dolardır. Bu oranla ŞİÖ dünya ekonomisinin %20'sini oluşturmaktadır. Örgüt üyelerinin kendi aralarındaki potansiyel mal ticaret hacmi ise 210 milyar dolardır. Çin'in ayrıca örgüt üyeleri arasında serbest ticaret alanı oluşturmak ve ekonomik entegrasyon gibi projeleri de vardır. Projelerle örgütün 2020 yılında gayri safi yurtiçi hâsılasının dünyanın %30'unu teşkil etmesi planlanmaktadır (Ekrem, 2012).

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kuruluş amacı her ne kadar sınır güvenliği olmuş olsa da ekonomik ilişkiler ve dış ticaret verileri örgütün önemli bir etkinliğini daha ortaya koymaktadır. Öyle ki örgüt kurulmadan önce

üye ülkeler arasındaki dış ticaret hacmi 1994-1996 yılları arasında yaklaşık 6 milyar dolarken, 2016 yılında bu oran yaklaşık 210 milyar dolara yükselmiştir. Örgütün temel prensiplerinden olan bölgesel bütünleşme kaidesi ekonomik anlamda da sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu durum örgütün sadece bir güvenlik örgütü olmadığını bunun yanında önemli de bir ekonomik güce sahip olduğunu bizlere resmetmektedir. Ek olarak örgütün Interbank, Şanghay Kalkınma Fonu ve Şanghay İş Kurulu gibi yapılar üretmesi ayrıca Merkezi Asya Ortak Pazarı gibi hedeflerinin bulunması örgütü gelecekte ekonomi ve ticaret alanında daha stratejik bir konuma yükseltecektir (Akçadağ, 2010).

Örgütün üyeler bazında uluslararası politikadaki gücünü irdeleyecek olursak, örgütün iki önemli aktörü olan Çin ve Rusya aynı zamanda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin beş daimi üyesinden ikisidir. Daimi üyelerin veto haklarına sahip olduğunu düşünecek olursak, Birleşmiş Milletler kararlarının üzerinde ŞİÖ'nün doğrudan bir etkisinin bulunduğunu da rahatlıkla söyleyebiliriz. Örgütün stratejik üstünlüklerinden biri de zengin doğal kaynakları ve dünya petrol ve doğalgaz rezervlerinin önemli bir kısmını elinde bulunduruyor olmasıdır. Öyle ki Avrasya bölgesindeki petrol rezervleri dünya petrol rezervlerinin %9'unu oluşturmakta, bu bölgedeki petrol üretimi Suudi Arabistan ve ABD'den sonra üçüncü sırada yer almaktadır (TİKA Avrasya, 1999: 2).

Ayrıca dünya doğalgaz rezervinin %20'den fazlası ŞİÖ üyeleri topraklarında bulunmaktadır. Yine örgüt dünya doğalgaz üretiminin %23'ünü, ham petrol üretiminin ise yüzde %20,8'ini karşılamaktadırlar. ŞİÖ'nün üyelerine gözlemci devletleri de katarsak örgütün toplamda dünya petrol rezervinin %17,5'ine, doğalgaz rezervlerinin %45-50'sine sahip olduğunu görmekteyiz (Işık, 2016: 156). Bu anlamda Orta Doğu kaynaklarının azalma eğilimini düşündüğümüzde örgütün Enerji Kulübü olma iddiasının etki göstereceği de anlaşılır bir durumdur.

2. TÜRKİYE VE ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ İLİŞKİSİ

Türkiye, jeopolitik konumu itibarıyla Asya ile Avrupa kıtalarının kesişim noktasında bulunan ve özellikle siyasi ile ekonomik gelişimini de bu bağlamda yürütmeye çalışan bir ülkedir. Türkiye, BM'nin kurucu üyelerinden olup 18 Şubat 1952'den beri de NATO üyesidir. Ayrıca 1959'dan beri Avrupa Birliği (AB) ile de üyelik müzakereleri yürütmektedir. AB ile müzakerelerin bir türlü olumlu sonuçlanmaması, iç ve dış tehditler karşısında BM, NATO ve AB'den istediği yeterli yardımı alamaması neticesinde Türkiye, alternatif entegrasyonlar üzerinde durmaya başlamıştır. İslam İşbirliği Teşkilatı ile ilişkilerin geliştirilme çabası ve Şanghay İşbirliği Örgütü üyeliğinin gündeme gelmesi işte bu sebeplerden dolayı ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği ve ülkeleri her ne kadar Türkiye'nin hem ekonomik hem de siyasi bağlamda tarihsel olarak daha önemli ortakları konumunda olsa da siyasi olarak yaşanan tıkanmışlıklar Türkiye'yi daha stratejik seçeneklere itmektedir. İşte ŞİÖ bu seçenekler içinde belki de en önemlilerden biridir (Kartal ve Sofyalıoğlu, 2011: 24).

Türkiye'nin ŞİÖ üyesi devletlerle ilişkilerini değerlendirebilmemiz için Türkistan devletleri ile genel manada tarihsel ilişkilerine de bir göz gezdirmemiz gerekmektedir. İlk olarak şunu söylememiz gerekir ki Türkiye, 1991 yılına kadar yani Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecine kadar Türkistan devletleri ile ekonomik ve siyasi alanda sağlıklı bir ilişki ağı kuramamıştır. Bunda Moskova'nın tutumu büyük oranda etki etmiş olup, ayrıca ekonomik verilerden de bu durum görülebilmektedir. Öyle ki Türk Cumhuriyetleri de dediğimiz Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan ile bağımsızlıklarını kazandıktan sonra ilk ticari faaliyet 1992'de yaklaşık 186 milyon dolar ile başlamıştır. Bu oran 2000'de 577 milyon dolara yükselmiştir.

2014 oranlarına ise bu hacim yaklaşık 9 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye ile Türkistan arasındaki ticari ilişkilerin ancak Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında başladığı anlaşılmaktadır. Siyasi anlamdaki mesafe ekonomik verilere de oldukça net bir şekilde yansımıştır. Hem Birliğin dağılması hem de Türkiye'de dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın görüşleriyle bölgeyle iletişim kurulmuş Türkiye bölgede lider olma fırsatını kovalamak istemiştir (Sagbansua ve Can, 2011: 80).

Türkiye'nin ŞİÖ üyeleriyle ekonomik ilişkilerine bakacak olursak, ülkemizin ŞİÖ ile 2000'de 8,3 milyar dolar olan dış ticaret hacminin 2014 verilerine göre ortalama 85,6 milyar dolar civarında olduğunu görmekteyiz. ŞİÖ'nün Türkiye'nin dış ticaretindeki payı ise %21,4'tür (Işık, 2016: 157). Türkiye'nin ŞİÖ'den en çok ticaret yaptığı ülkeler ise Rusya, Çin, İran ve Hindistan olmuştur.

2.1. Türkiye'nin ŞİÖ Üyeliği Değerlendirmesi

Sovyetler Birliğinin dağılması sonrası Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını kazanması Türkiye'nin bölgeye yönelik ilgisini de arttırmıştır. Özal ile birlikte bölgeyle kurulan olumlu ilişkilerin günümüzde daha yoğun sürdüğü gözlemlenmektedir. Dönem itibarıyla bölgeyle ilişkilerin daha etkin kullanılması için tutarlı, vizyona dayalı, siyasi, tarihi ve kültürel yapıya uygun olarak çok yönlü bir şekilde politikalar geliştirilebilir ayrıca bölgede önemli bir hâkimiyet kuran Rusya, Çin ve ABD'ye karşı da uygun ve mantıklı adımlar atılabilir.

Türkiye'nin bölgede avantajlar elde edebilmesinin en temel yolu bu üç ülkeye karşı belirleyeceği dengeli politikalar olabilir. Türkiye'nin Türkistan ülkelerindeki enerji kaynaklarını batılı ülkelere güvenli ve kolay bir şekilde ulaştıran bir enerji koridoru olması Türkiye'yi bu ülkelere karşı stratejik bir konumda tutmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin bölge ülkeleri ile tarihi, kültürel ve genetik bağlara sahip bulunması ülkemizin ŞİÖ'ye üye olması yönünde çekici bir özelliktir. Ancak Türkiye'nin Batı ile olan tarihsel, siyasi ve ekonomik kökleri, AB ile yürüttüğü müzakereler, ayrıca NATO üyesi olması, ŞİÖ üyeliği önünde büyük bir engel olabilir. Ülkemizin AB ve NATO karşısında Avrasya seçeneğine yönelmesi, bu kuruluşlarla olan ilişkilerinde büyük bir sarsıntıya neden olabilecektir.

Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğini "doku uyuşması" bağlamında da değerlendirmek gerekmektedir. İlk olarak Rusya, Çin ve Hindistan dışındaki ŞİÖ üye ve ilişkili devletler incelenecek olursa, bu ülkeler daha büyük oranda Türk Cumhuriyetleri ve İslam ülkeleridir. Ayrıca örgütün sahip olduğu doğal kaynaklar ile ekonomik, siyasi ve askeri güç Türkiye için büyük bir potansiyel özelliği de taşımaktadır. Öte yandan Avrupa Birliği'nin insan hak ve hürriyetleri ile başta sözde Ermeni soykırımı, Kıbrıs meselesi, etnik sorunlar ve terörle mücadele noktasında Türkiye'ye yönelik yaptığı dayatmalar, Türkiye'nin AB üyeliğine olumsuz bakmaya başlamasına neden olmuştur. Ayrıca yaşanan bu siyasi tıkanmışlık, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki kültürel, etnik, dini ve yaşam düzeyi açısından kaynaklanan doku uyuşmazlıklarını da tekrardan gün yüzüne çıkarmıştır.

Türkiye'nin başta Rusya ve Çin olmak üzere ŞİÖ üyesi devletlerle de farklı dokular barındırdığı aşikârdır. İlk olarak kültürel, etnik, dini ve yaşamsal olarak Türkiye ve Türk toplumu, Rusya ve Çin'e göre farklı yapılara sahiptir. Siyasal ve yerel örgütlenmeler bakımından da bu fark görülebilmektedir. İlk olarak Türkiye üniter bir devlet olup parlamenter sisteme sahiptir ve merkezi yönetim ilkesiyle yönetilmektedir. Yerel örgütlenmeler bağlamında ise Türkiye büyükşehir belediyesi ve ilçe belediyeleri yapılanmalarına sahiptir (Demirkaya, 2016). Rusya ve Çin ise başkanlık sistemi gibi hükümet sistemine sahip olmakla birlikte âdem-i merkezîyetçi yapılarla idare edilmektedir. Bu noktada hem Rusya hem de Çin federal yapılarda olup eyalet sistemlerine sahiptir. Türkiye de son dönemde Cumhurbaşkanlığı Sistemi ile hükümet sistemini reform etme tartışmalarını yaşasa da bu ülkelerle yönetim farklılığına sahip olacağı açıktır.

Türkiye ile ŞİÖ üyesi devletler arasında yaşanabilecek en temel sorun ise bu devletlerin kriz dönemlerinde gösterdikleri reaksiyonlara ilişkindir. Batı konsepti uzlaşma mekanizmaları açısından daha büyük oranda

kurumsallaşmıştır. Özellikle AB'nin hukuki temellerinin daha sağlam olması AB ülkeleriyle yaşanabilecek krizlerin hukuki yollarla çözülmesi alışkanlığını ön plana çıkarmaktadır. Ancak Türkiye ile Rusya'nın Kasım 2015'de başlayan "Uçak Krizi" sonrasında yaşanan süreç, Rusya ile Çeçenistan arasında yaşanan çatışma ortamı ve Çin'in Doğu Türkistan'da sergilediği tutum göstermiştir ki ŞİÖ üyesi devletler kriz dönemlerinde gayri nizami yollara başvurabilmekte, hukuk ve insan hakları noktasında açık ihlaller yapabilmekte ve baskı ortamı yaşatabilmektedirler. Her ne kadar Türkiye ile Rusya arasında başta dış ticaret ve Suriye meselesi üzerinden yaşanan restleşme süreci, Türkiye'nin Rusya'dan "S-400 Savunma Sistemi" alma girişimine kadar yumuşasa da iki ülke arasında başta Suriye olmak üzere birçok konuda görüş ayrılıkları da devam etmektedir. Türkiye'nin üyelik noktasında bu durumu da göz ardı etmemesi gerekmektedir.

Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği AB ve NATO'ya alternatif olarak görülmezse yani hem AB ve NATO hem de ŞİÖ üyeliğini beraberinde düşünülürse bu Türkiye'ye tarihinin en önemli stratejik ve jeopolitik gücünü kazandıracaktır. Tarihsel, siyasi ve ekonomik açıdan önemli ve köklü ilişkilerin bulunduğu AB ve NATO'nun yanında Türkiye, Türkistan devletleri ile var olan tarihsel ve kültürel bağlarını, Rusya ile olumlu yönde ilerleyen ticari, ekonomik ve diplomatik ilişkilerini, Çin ile gelişen ekonomik ilişkilerini bir de ŞİÖ üyeliği ile taçlandırması Türkiye için dış politikada önemli bir çağ atlayışı olabilir. Türkiye'nin hem NATO hem de ŞİÖ üyesi olması ona etkin bir jeopolitik köprü görevi sağlayacaktır (Weitz: 2006: 2).

Türkiye'nin genel anlamda ŞİÖ ve üyeleriyle geliştirebileceği etkin ilişki jeopolitik konumunun yanında önce bölgesel güç konumunu sağlamlaştırmasını daha sonra da küresel bir güç olmasında sağlam bir adım atmasını mümkün kılabilir. Stratejik bağlamda ŞİÖ üyeliği, barındırdığı siyasi, ekonomik ve askeri potansiyeller açısından küresel güç olma yönünden de Türkiye'ye önemli bir avantaj sağlayacaktır. Ayrıca ŞİÖ üyeleri Türkiye için yeni ve geliştirilebilir pazarlar ve dış ticaret ortakları anlamına da gelmektedir. Özellikle bu ülkelerin yapacakları altyapı yatırımları Türkiye için önemli bir fırsattır. Türkiye bu artan ekonomik potansiyeli değerlendirmesi için üye devletlere yönelik karşılıklı menfaatlere hizmet edecek ve karşılıklı bağımlılık ilişkileri oluşturacak şekilde ekonomik, ticari, yatırım ve kültürel ilişkileri genişletmeli ve çok yönlü politikalar benimseyerek öncü bir rol üstlenmelidir (Çomak ve Gökalp, 2010: 344).

Türkiye, ilk olarak Ocak 2007 yılında dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ile dönemin Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'e Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üye olma isteğini iletmıştır. Bu istek Putin tarafından dönemin Kazakistan Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev ile de paylaşılmış ve olumlu karşılık bulmuştur. Ancak bunun ardından Türkiye üyelik müracaatı yapsa da bu talep kabul edilmemiştir. Aynı dönemde başvuran İran ise gözlemci statüsüyle örgüte kabul edilmiştir. Bunun üzerine Türkiye Nisan 2011'de ise Örgüte diyalog ortağı statüsü ile ilgili resmi başvurusunu Şanghay İşbirliği Örgütü Genel Sekreterliği'ne yapmıştır. Yapılan başvuru 11 Mayıs 2012 tarihli Dışişleri Bakanları Toplantısı'nda ele alınmış, Şanghay İşbirliği Örgütü Dışişleri Bakanları Sonuç Bildirgesi'nde Türkiye'ye "diyalog ortağı" statüsünün verilmesi konusunun 6-7 Haziran 2012 tarihli 12. dönem liderler zirvesinde karara bağlanacağı duyurulmuş ve Türkiye'nin başvurusu toplantı da kabul edilmiştir. Ardından geçen iki ayı takiben dönemin Başbakanı Erdoğan tarafından Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği Moskova ziyaretinde tekrardan gündeme getirilmiş, Türkiye'nin örgütün diğer üyeleriyle eşit haklara sahip olma isteği dile getirilmiştir. Türkiye bu noktada Türkistan ile olan jeopolitik çıkarları ve bölge halkıyla tarihsel, kültürel, dini ve etnik bağlarından dolayı diyalog ortağı statüsüyle yetinmeyeceğini ortaya koymaktadır.

ŞİÖ bakımından Türkiye'nin olası üyeliği değerlendirilecek olunursa ilk olarak şu tespiti yapmakta fayda bulunmaktadır. Örgüt Batı karşıtı olarak görülmesi nedeniyle yoğun bir şekilde eleştirilmektedir. Bu eleştiriler nazarında örgüt Batıyla bir yandan da denge kurmaya çalışmaktadır. Tarihsel olarak Batıyla önemli ilişkileri bulunan Türkiye bu noktada üyeliğiyle örgüte arabulucu vasfıyla büyük ölçüde fayda sağlayabilir.

Ayrıca örgüt bünyesinde üye bulunan Türk Cumhuriyetleri adına Türkiye, demokratik yapısı, ekonomik ve sosyal politikalarıyla birçok alanda rol model olabilir, bu Cumhuriyetlerin demokrasilerinin ve devlet yapılarının kurumsallaşmasına katkıda bulunabilir. Son olarak Türkiye, Rusya ve Çin ile olumlu yönde sürdürdüğü ilişkilerini üyeliği ile daha stratejik noktalara yükselterek bu ülkeler ve örgüt için siyasi, askeri ve finansal bir müttefik de olabilmesi açısından ciddi bir potansiyele de sahiptir (Çoğal, 2012; Weitz, 2006; Kalra ve Saxena, 2007: 95-99). Ayrıca Türkiye'nin olası üyeliği de bu iki ülkeyle geliştireceği stratejik ilişkilere de bağlı bulunmaktadır.

Çin ve Rusya'nın Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğine Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerinden ötürü endişeyle yaklaşmaktadırlar. Çünkü Türkiye, AB üyeliği için müzakereler yürütmesi dolayısıyla Batı cephesinde görülmekte ayrıca NATO üyesi olması da Batı ile siyasi ve güvenlik ekseninde önemli sorunlar yaşayan Rusya ve Çin'i düşündürmektedir. Ayrıca Türkiye'nin Rusya ve Çin ile farklı siyasi ve kültürel değerlere sahip olması özellikle Orta Doğu ekseninde farklı görüşleri tutunması iki cephe arasında derin uçurumlara neden olmaktadır (Erkin, 2012). Örgüt tarafından Türkiye, büyük oranda ABD ile birlikte hareket eden bir ülke olarak değerlendirilmektedir.

Son dönemde Türkiye'nin çok yönlü bir dış politika gütmesi ve ABD başta olmak üzere AB ile yaşadığı önemli kırılmalar örgüt tarafından da olumlu bulunmaktadır. Türkiye'nin örgüte üyeliği noktasında genel manada Rusya ve Kazakistan'ın bakışı daha olumluyken, Çin Türkiye'nin Asya Pasifik bölgesinde çok taraflı bir işbirliğine dâhil olmasına çok da olumlu bakmadığı söylenebilir (Deniz, 2013: 225). Ancak Türkiye'nin Batı ile yakın dönemde yaşadığı krizler sonrası Çin'in de Türkiye'nin üyeliğine bakışı olumlu anlamda gelişmeye başlamıştır. Bu noktada Türkiye ile Çin arasında karşılıklı güvene dayalı stratejik ve güçlü ilişkilerin bir an önce inşa edilmesi elzem görülmektedir.

3. ÇİN, RUSYA VE ABD'NİN ŞİÖ' YE BAKIŞI

ŞİÖ' nün kuruluşu sınır güvenliği endeksli olmasıyla birlikte Çin de örgütü hem güven artırıcı hem de ekonomik ve siyasi açıdan çok taraflı bir işbirliği örgütü olarak görmektedir. Çin yayılmacı bir politika amacı taşıdığını reddetmekte, genel olarak örgütü nüfuzunu artırıcı bir araç bağlamında değerlendirmektedir (Özdaşlı, 2012: 110). Ayrıca Çin'in küresel güç olma gibi bir idealinin bulunup bulunmadığı sıklıkla tartışılmaktadır. Çin'in kuruluşundan bugüne yürüttüğü dış politikasının temel dayanaklarını da göz önünden ayırmamak gerekmektedir. Bu temel dayanaklar; bağımsızlık ve sınırsal bütünlük, saldırmazlık, diğer ülkelerin iç işlerine karışmamak, eşit hak ve karşılıklı yarar prensibi çerçevesinde ilişkileri geliştirmek ve barış içinde bir arada yaşamaktır (CRI, 2004). Ayrıca Çin hem bu temel görüşleri hem de ŞİÖ gücüyle, Tayvan ile yaşadığı soruna karışılmasını da engellemeye çalışmaktadır.

Büyüyen bir ekonomiye sahip olan Çin aynı zamanda yoğun bir enerji ihtiyacını da karşılamaya çalışmaktadır. Öyle ki Çin, petrol ihtiyacının yalnızca yarıya yakını kendi kaynaklarından karşılayabilmekte, diğer yarısını ise Suudi Arabistan, Kuveyt ve İran gibi ülkelere ithal etmektedir. Çin'in 2014 yılında Rusya ile yaptığı 30 yıllık doğalgaz alım sözleşmesinin 400 milyar dolar olması bile Çin'in enerji ihtiyacını ve büyüklüğünü ortaya koymaktadır (Yalçınkaya, 2014). ŞİÖ üyesi Türkistan devletlerinin de yer altı kaynakları bakımından zengin olması Çin'i bu bölgeye daha çok yöneltmekte, Çin bu örgüt aracılığıyla bu ülkeler ile iyi ilişkiler geliştirip Batılı ülkelerin nüfuz alanında bulunan Orta Doğu ülkelerine bağımlılığını azaltmayı planlamaktadır. Çin ayrıca örgütü ayrılıkçı gruplara karşı geniş coğrafyasını koruyabileceği bir güvence mekanizması olarak da algılamaktadır. Çin'in bu konuda yaşadığı en büyük sorunların başında ise Doğu Türkistan gelmektedir. Örneğin bölgede hem Rusya hem Çin, İslamcı

hareketlerin ve Pantürkizm'in engellenmesi noktasında ortak görüşlere sahiptir ve örgüt bu anlamda iki ülke için de değer kazanmaktadır (Deniz, 2013: 223).

Rusya'nın örgüte bakış açısı incelenecek olunursa ilk etapta Rusya'nın bölgeye ve örgüte yönelik "yakın çevre doktrini" ekseninde hareket ettiğini belirtmelidir. Bu doğrultuda Rusya tarafından örgüt, kendinden ayrılan Türk Cumhuriyetleri'nin Çin ile olan temaslarını kendi denetiminde gerçekleştirecek bir mekanizma özelliği taşımaktadır (Andican, 2006: 24). Rusya bölgeye yönelik dış politikasında istikrar, sınır güvenliği ve işbirliği gibi üç hedefi taşımaktadır (Çolakoğlu, 2004: 177). Rusya, Türkistan ülkelerinin sahip oldukları yer altı kaynaklarının dış piyasalara pazarlanmasında söz sahibi olmayı istemekte, böylelikle bu ülkelerin Rusya'ya olan bağımlılıklarını sürdürmeyi de planlamaktadır. Özellikle Kazakistan petrolü ve Türkmenistan doğalgazı Rusya için büyük önem arz etmektedir.

Rusya genel olarak Çin'in bölge yer altı kaynaklarına olan ilgisinden de rahatsızlık duymaktadır (Özdaşlı, 2012: 119). Ancak her iki ülkede farklı bakış açılarına sahip olmalarına rağmen örgüte ABD'nin bölgedeki gücünü kırması amacıyla büyük önem vermektedir. Rusya askeri modernizasyona ağırlık verirken Çin'de bu bağlamda uçak gemileri ve uzay programı gibi stratejik atımlara imza atmaktadır. Özellikle Çin, askeri yatırımlarla Güney Çin denizindeki hâkimiyet alanını genişletmeyi ve ABD'nin Asya-Pasifikteki askeri hareket serbestisini kısıtlamayı amaçlamaktadır.

11 Eylül sonrası "Yeni Dünya Düzeni" konsepti ve doktriniyle hareket eden ABD, küresel bir güç olarak Orta Asya'ya yönelik de önemli politikalara sahip aktörlerden biri konumundadır. ŞİÖ'nün hâkimiyet alanının da bu bölge olması iki cepheyi ister istemez karşı karşıya getirmektedir. ABD'nin ŞİÖ'ye yönelik en temel kuşkusu örgütün askeri gücüne ilişkindir. Hem Rusya hem de Çin daha önce örgütün askeri bir blok olmadığını dile getirirler de 2003 yılından sonra yapılan tatbikatları takiben 2007 yılında Ural Dağları'nda gerçekleştirilen Barış Tatbikatı yine 2012 ve 2016'da yapılan Barış Misyonu tatbikatları ABD ve NATO'yu temkinli olmaya itmektir. Ancak örgütün askeri işbirliğini 11 Eylül 2001 sonrası ABD'nin Afganistan'ı işgaliyle harekete geçirdiği gerçeğini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Ayrıca ABD'nin Japonya ile birlikte oluşturmaya çalıştığı füze kalkan sistemi de örgüte karşı atılmış bir adım olarak görülmektedir (Akal, Doğruyol ve Bilişli, 2011: 4). Yine Örgüt NATO'nun doğuya doğru yayılmasını da endişe ile karşılamaktadır.

Örgütün ABD'ye yönelik adımlarından biri de gözlemci statüsü talebini reddedip, İran'ı gözlemci olarak kabul etmesi, yine 2005 Astana Zirvesi'nde ŞİÖ topraklarındaki askeri üslerini boşaltması için ABD'den bir zaman çizelgesi belirlemesini talep etmesidir. Ayrıca örgüt üyesi Özbekistan, ABD'den kendi topraklarında bulunan K2 üssünden çekilmesini de resmen istemiştir. Bunun üzerine ABD Dışişleri Bakanlığı örgütün ekonomik işbirliği ve terörle mücadele faaliyetlerinin desteklendiğini ancak Temmuz 2005'te ABD kuvvetlerinin Afganistan'dan çekilmesine ilişkin takvim istenmesinin ve İran Cumhurbaşkanı Mahmut Ahmedinecad'ın örgüte davet edilmesinin ise kabul edilemeyeceğini bildirmiştir (Adıbelli, 2008: 82). Ayrıca ABD ve NATO bu gelişmelerin yanında ŞİÖ'nün bir enerji karteline dönüşmesini de tehlike olarak görmektedir. Bu noktada örgüte üye ülkelerin dillendirdiği "Enerji Kulübü" olma fikri büyük dikkat çekmektedir. Bunun neticesinde örgüt 2013 yılında Enerji Kulübü yapısını da inşa etmiştir.

İran'ın askeri alanda yaptığı harcamalar giderek artmakta, Çin deve dönüşen ekonomisinin yanında askeri yatırım ve politikalara ağırlık vermekte, Rusya ise tarihsel olarak ABD'yi endişeye sevk etmektedir. Ayrıca ABD ve Avrupa ülkeleri ŞİÖ ve üye devletlerini temel bakış açısı olarak daha büyük oranda "Yeni Diktatörler Kulübü" olarak sınıflandırmaktadırlar (Yardımcıoğlu ve Koçarslan, 2012: 172).

ABD mevcut bu endişelerine karşı bir stratejik hamle olarak 26 Nisan 2006'da Kongre'de "Büyük Orta Asya Politikası" hedefiyle birtakım kararlar almıştır. Bu kararlara göre ABD, bölgede yeni bir enerji boru hattı inşa etmeyi, Güney Asya ülkelerinin Kazakistan ile Türkmenistan'ın petrol ve doğalgaz kaynaklarından, Özbekistan'ın yer altı termik enerji kaynaklarından ve Tacikistan ile Kırgızistan'ın hidroelektrik kaynaklarından istifade etmeyi planlamaktadır (Adıbelli, 2008: 84). Ayrıca ABD bölgede Şanghay İşbirliği Örgütü'ne karşı bölgesel ittifaklarla anlaşmalar yaparak etkisini arttırma yoluna gitmiştir. Bu ittifaklar; Avustralya, Filipinler, Japonya, Tayvan, Vietnam, Yeni Zelanda, Güney Kore ve Tayland gibi devletler olmuştur. Ayrıca ABD, Hindistan ve Endonezya'yı da yanına çekmeye çalışarak Pasifikteki gücünü arttırmaya çalışmaktadır (Deniz, 2013:224). Bu doğrultuda ABD, bölgedeki bazı devletlere askeri yardımlarda da bulunmaktadır.

SONUÇ

SSCB'nin dağılması sonrasında özellikle Orta Asya bölgesinde büyük bir güvenlik boşluğu doğmuş, Rusya Federasyonu öncülüğünde bu boşluk Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile kapatılmaya çalışılsa da başarılı olunamamış ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nün temelleri atılmıştır. Örgütün ilk kuruluş amacı bölgesel güvenliği sağlamak olsa da bu durum daha sonra ekonomik ve siyasi anlamda bölgesel bütünleşmeyi sağlamaya dönüşmüştür. Bunun en önemli sebebi bölgenin sahip olduğu potansiyel yer altı kaynakları ve jeopolitik konumudur. Örgütün bölgenin önemli aktörleri Hindistan ve Pakistan'ı üyeliğine dâhil etmesinin yanı sıra İran ile de üyelik için aşama kaydetmesi, örgüt içindeki kültürel ve askeri aktivitelerin artması ABD ve NATO tarafından da şüpheyle izlenir hale gelmiştir. Örgüt bu süreçte çok kutuplu bir uluslararası politikanın da en önemli parçalarından biri olmuştur.

ŞİÖ ile ilgili en temel sorunlardan biri Rusya ile Çin'in birbirlerine bakışıyla ilgilidir. Her ne kadar Rusya ile Çin siyasi açıdan ortak paydalarda buluşuyor olsa da iki devlette birbirlerinin tam anlamıyla büyümelerini istememektedir. Ancak ortak çıkarlar ve güvenlik kaygısı onları kolektif politikalara itmektedir. Örgütün gözlemci statüsünde bulunan ülkeler olan Pakistan, Hindistan ve İran'dan Pakistan ve Hindistan'ın tam üyeliği tamamlanmıştır. Bu iki ülkenin üyeliği örgütün gücünü küresel anlamda da oldukça arttıracaktır. ABD'nin İran'a yönelik söylemlerinin sertleşmesiyle İran'ın da tam üyeliği daha çok dillendirilmeye başlanmıştır. Böylelikle NATO'ya karşı olarak görülen örgüt, Atlantik bloğu karşısında Avrasya/Pasifik bloğu olarak gücünü pekiştirmiş de olacaktır.

Örgütün geleceği ile ilgili temel bir öngörü, örgütün kaderinin ve ömrünün Rusya ve Çin arasındaki işbirliğine bağlı olduğudur. Öyle ki Şanghay İşbirliği Örgütü Rusya ve Çin'in ortak çıkarları ve ortak tehdit algılamaları ekseninde kurulmuş ve ayakta duran bir örgüttür. Bu çıkar ve tehdit algılamaları devam ettikçe de örgüt yaşamını sürdürecektir. Ancak Pakistan, Hindistan ve İran'ın örgüte üyelikleri örgütü ve Avrasya/Pasifik bloğu, birçok anlamda bir deve dönüştürecektir. Bu ülkelerin üyelikleri örgütün kurumsallığına da katkı sağlayacaktır. Buna bir de Türkiye'nin üyeliği eklenirse örgüt; Balkanlardan Uzak Doğu'ya, Kafkaslardan Orta Doğu'ya kadar kapsayan bir alanda yaşam sahası elde edecektir. Türkiye'nin üyeliği Örgütün bölgesel bir güçten küresel bir güce dönüşmesi sürecini başlatacaktır. Bu durum Atlantik bloğunun Amerika kıtası ile Avrupa kıtasına hapsolması anlamına geleceği gibi İsrail'in de yaşam alanını oldukça sınırlandırabilir. Belki de merak edilen konuların en önemlisi Şanghay'ın etki gücünün bu seviyelere geldiğinde ABD, İsrail ve AB ülkelerinin gösterecekleri reel politik reaksiyonlardır. Bu reaksiyonların ekonomik, siyasi ve askeri sonuçları doğurup doğurmayacağı oldukça düşündürücüdür. Bazı değerlendirmeler bu mücadelenin yeni bir savaşı tetikleyeceği yönündedir.

Türkiye'nin hem iç politik hem de dış politik olarak önemli bir tehdit sürecinden geçiyor olması, ülkemizi özellikle dış politikada sorgulamalara itmiştir. Türkiye'nin AB üyeliğine ve ABD ile ilişkilerine eskisi gibi baktığını söylemek oldukça zordur. Bunda AB'nin üyelik müzakerelerindeki ayak direten tavrı ile AB ve ABD'nin terörle mücadele sürecinde ve 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında Türkiye'ye yönelik desteklerini esirgeyen tavrı oldukça etkili olmuştur. Bu noktada Türkiye'nin önünde İslam İşbirliği Teşkilatı mevcut üyeliğini daha etkin kullanması ile Şanghay İşbirliği Örgütü'ne olası üyeliğinin daha önemli alternatifler olarak ön plana çıkmakta olduğu gerçektir.

Türkiye'nin jeopolitik konumu itibarıyla Orta Asya ve Hazar Denizi bölgesinde bulunan petrol ile doğalgaz kaynaklarının Batı'ya taşınmasında köprü vazifesi görerek, başta Rusya olmak üzere birçok devlet için güvenilir bir enerji koridoru özelliğini taşıması Türkiye'ye dış politikada önemli bir avantaj sağlamaktadır. Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı kriz sonrası enerji transferinde büyük oranda Türkiye yolu ön plana çıkmış ve Türkiye'nin dâhil olduğu Bakü-Tiflis-Ceyhan, Türk Akımı ve benzeri boru hattı projelerinin önemi artmıştır. Bunun yanında "Suriye ve Uçak Krizi" konularında yaşanan sorunların aşmaya başlaması, iki ülke arasında var olan dış ticaret hacmi ile köklü ilişkiler iki ülkeyi stratejik bağlamda müttefik olmaya itmeye başlamıştır. Ayrıca Türkiye'nin Türkistan ülkeleri ile bağı, Kazakistan'ın da arabuluculuğuyla Rusya'nın Türkiye'nin ŞİÖ' ye üyeliğine sıcak bakmasını da sağlamıştır. Ancak bu noktada kritik konumda olan ülke Çin'dir. Çin Türkiye'nin Örgüt ile işbirliğinin güçlenmesini savunmaktadır ama üyeliğine yönelik bakışı ise ayrıca değerlendirilmelidir.

Türkiye'nin ŞİÖ' ye üyeliği noktasında en önemli süreç Çin ile ilişkilerin iyileştirilmesi ve geliştirilmesinden geçmektedir. Öncelikle Çin ile karşılıklı kesin faydaya dayanan bir ilişki düzeninin inşa edilmesi yine bunun nasıl ve neden olması gerektiği de çok boyutlu olarak iyi analiz edilmelidir. Küresel bağlamda gücün siyasi, askeri ve ekonomik olarak Atlantik'ten Pasifik'e geçiş süreci başlamıştır. Pasifik bölgesinde öne çıkan devletlerin başında da Çin gelmektedir. Türkiye'nin uzun vadeli dış politika konseptini planlaması ve şekillendirmesi açısından Çin ile şimdiden kuracağı ilişkiler gelecek adına oldukça önemlidir. Kısa vadede de Çin, Türkiye ile ŞİÖ arasındaki ilişkilerde net olarak belirleyici ülkedir denebilir. Çin ile karşılıklı kesin fayda üzerinden inşa edilecek ilişkiler Türkiye'nin ŞİÖ üyeliği önünde büyük bir avantaj sağlayacaktır. Ayrıca küresel gücün Pasifik bloğuna kayışı sonrasında Türkiye'nin küresel dengedeki yeri de bu ilişkiler doğrultusunda belirli olacaktır. Peki, Türkiye ile Çin arasındaki ilişkiler gelecek endeksli nasıl inşa edilebilir?

Çin büyümeye devam eden bir dev olarak bu istikrarını koruyabilmesi adına önemli ihtiyaçlara gereksinim duymaktadır. Bunlar; Sanayi üretimini devam ettirebilmesi adına gerekli ham madde ve enerji kaynakları, fazla nüfusa yetecek miktarda gıda ve barınma imkânı, çevre kirliliğinin önlenmesi, sosyal ve kültürel hizmetlerdir. Türkiye'nin işte bu bağlamda Çin'in ihtiyaçlarına karşılık verecek teklifler üzerine Çin ile olan ilişkilerini inşa etmesi gerekmektedir. Buna göre Türkiye özellikle Çin'in uzun vadeli gıda ve barınma ihtiyacını karşılayacak bir ülke konumundadır. Türkiye'nin gıda ve inşaat sektöründeki gücü Çin de yatırıma dönüşebilir. Böyle bir gelişme aynı zamanda ülkemiz ekonomisine de uzun soluklu bir getiri kazandıracaktır. Hem bu sektörler hayatını sürdürebileceği gibi hem de başka sektörlerle sermaye geçişi sağlanabilir. Ancak Türkiye sadece bu alanlarla sınırlı kalmamalı, başta enerji, askeri, siyasi ve ekonomik bağlamda önemli anlaşmalara da imza atmalıdır. Ancak Türkiye ile Çin'in işbirliği önündeki en büyük engel Pantürkizm ve Türkiye'nin Türkistan ülkeleriyle olan ilişkisidir.

Çin Pantürkizm'i kendine tehdit olarak görmektedir. Ayrıca Türk Cumhuriyetleri Çin için büyümesini sağlayacak enerji kaynaklarını elinde bulundurmaktadır. Çin bu noktada Türkiye'nin Türkistan ülkeleri üzerinde etkili olmasını istememektedir. Türkiye ile Çin'in ilişkilerinin sağlam bir şekilde inşası için ilk önce bu sorunsala kalıcı bir çözüm bulması gerekmektedir. Böylelikle Rusya ile sürdürülen köklü ilişkilere bir de

Çin'in eklenmesi halinde Türkiye'nin Pasifik bloğuyla gelecek adına sağlam bir ilişki altyapısı inşa etmesi daha mümkün hale geleceği gibi ŞİÖ üyeliğinin önündeki engellerde bu noktada kalkmış olacaktır.

Türkiye'nin örgüte üyeliğinin avantajlı olacağı gelecek perspektifi içinde değerlendirilebilir ancak örgütle ilgili temel bir eleştirinin de yapılması gerekmektedir. İlk olarak örgütün kamuoyunda yaratılan algısı gerçekte tam anlamıyla örtüşmemektedir. Öncelikle Örgütü'n Rusya ve Çin gibi iki ülkenin iki dudağı arasında yönetildiği ve onların bir arka bahçesi olduğu mecazen söylenilebilir. Ayrıca Örgüt, BM, NATO ve AB'ye göre oldukça genç ve tecrübesizdir. Örgütün diğer yapılara göre daha yeni kurulmuş olması, uluslararası krizler noktasında yeterince öne çıkan hamleler yapmamış olması ve tam anlamıyla kurumsallaşmamış olmaması örgütün en büyük dezavantajlarıdır. Örgütün yönetim mekanizmasının ve zirvelerinin kurumsal bir disiplin içinde işlemiyor oluşu da eleştirilecek diğer bir konudur. Buradan çıkarak söylenilebilir ki Örgüt, hem mevcut kurumsal yapısı ve tecrübesiyle hem de şu anki reel politik kapasitesiyle mevcut uluslararası yapıların tam anlamıyla karşısında yer alabilecek bir pozisyona sahip değildir. Ancak bu sahip olmayacağı anlamına da gelmemektedir.

Şanghay İşbirliği Örgütü mevcut üyeleri ve etkileşim alanıyla bugün Rusya, Çin ve Türkistan devletleri gibi siyasi, askeri ve ekonomik açıdan önemli güçleri bünyesinde barındırmaktadır. İran, Pakistan ve Hindistan'ın üyelikleri sonucunda örgütün mevcut gücünden daha büyük bir gücü elinde tutacağı önemli bir gerçektir. Ancak bu ülkelerin katılımlarıyla dahi bile örgütün kısa ve orta vadede BM, NATO ve AB gibi örgütlerle siyasi, askeri ve ekonomik olarak başa baş geleceğini mümkün görülmemektedir. Örgütün kendi içindeki ticaret hacmi yeterli görünmemektedir.

Hindistan'ın üyeliği sonrası Çin ile birlikte dünyanın en güçlü ekonomilerinden ikisi Örgüt üyesi olacak olsa da aralarında ki ticaret hacimlerini arttırmaları gerekmektedir. Ancak yine de Türkiye'nin de uzun vadeli planlamalar dâhilinde Örgüt ile ilişkilerini gelecek perspektifinde inşa etmesi, Pasifik gücünün yükselişi ortadayken oldukça akıllıca olacaktır. Bu noktada Türkiye'nin özellikle Rusya ve Çin ile ilişkilerini mümkün olduğunca karşılıklı kesin fayda üzerine inşa etmesi gerekmektedir. Ayrıca Türkiye'nin bu ülke siyasetini etkileyen ve etkileyebilecek ayrıca Türkiye ile olumlu ilişkiler kurmak isteyen oluşumlarla da ortak politikalar belirlemesi önemlidir.

Son olarak öncelikle örgütün küresel gücünü arttırması için yapması gereken bazı stratejik adımlar bulunmaktadır. İlk aşamada örgüt kurumsal yapılanmasını tamamlamalıdır. Yönetim mekanizması ve zirveler kurumsal bir disiplin çerçevesine dâhil edilmelidir. İkinci olarak örgüt küresel krizlere yönelik daha çok söz sahibi olmalıdır. Örgütün küresel krizlere müdahil olup, taraf alması onu küresel sistemde belirleyici bir güç haline getirecektir. Üçüncü olarak örgüt şu anda küresel bir güçten daha ziyade bölgesel bir güvenlik ve ekonomi örgütü pozisyonundadır. Küresel bir güç olarak nitelendirilebilmesi için coğrafi kapsayıcılığını da genişletmelidir. İran, Hindistan ve Pakistan'ın üyelikleri coğrafi alanını genişletecektir ama bu yeterli olmayacaktır. Muhakkak başka kıtalardan da katılım gerekmektedir. Bu noktada Örgüt karşılıklı fayda içinde bazı ittifak arayışlarına girebilir. Bu noktada konjonktür dahilinde Türkiye önemli bir adaydır. Daha sonra ise Japonya ile enerji anlaşmaları üzerinden bir yakınlık sağlanabilir. Ek olarak örgüt kendine Güney Amerika ve Kuzey Afrika'dan bazı ittifaklar da bulabilir. Örgüte NATO ve AB'den kayışları çok da mümkün görmemek gerekmektedir. Örgütün BM, NATO veya AB'ye tam anlamıyla bir rakip olup olamayacağını ise Rusya ve Çin'in ortak kararları bizlere gösterecektir. Türkiye'nin, ilk defa üyeler dışında bir ülke olarak Örgütün Enerji Kulübü'nün 2017 dönem başkanlığına seçilmesi, Türkiye'ye enerji yönetimi noktasında rol verileceğine dair önemli bir ipucu olmuştur.

ŞİÖ'nün Türkiye için bir diğer önemi ise büyük oranda Batı'ya bağımlı olan dış ticaretini çeşitlendirerek ekonomik direncini sağlamlaştırmaktır. Ancak bunu kısa vadede beklemek mantıklı bir öngörü olmaz. Sonuç

olarak söylemek gerekir ki, Şanghay İşbirliği Örgütü kısa ve hatta uzun vadede Türkiye için Avrupa Birliği veya NATO'dan ayrılıp sığınabileceği bir liman özelliğini taşıması mümkün görülmemektedir. Türkiye'nin NATO üyeliğinden ayrılması veya Avrupa Birliği üyeliğinden vazgeçip Örgüte yönelmesi de beklenen bir gelişme değildir. Çünkü bunun ilk etapta ekonomik karşılıkları olacaktır. Türkiye'nin AB ile olan ekonomik ilişkilerini ŞİÖ' den kısa ve orta vadede karşılaması mümkün görülmemektedir.

Örgüt olası kapasitesi açısından Türk dış politikası açısından büyük önem arz etmektedir. Türkiye'nin bu noktada atacağı en önemli adım da çok boyutlu diplomasi ve dış politika gereği Şanghay İşbirliği Örgütüne tam üyeliğinin yolunu araması ve bu konuda ısrarcı olmasıdır. Öyle ki Türkiye'nin uluslararası örgütlerdeki üyeliği ve etkinliği dış politika da elini güçlü kılacak enstrümanlardan biri olacaktır. Ayrıca hem Batı hem de Doğu endeksli örgütlere tam üye olunması iki kutup arasında dengenin sağlanması açısından büyük bir strateji olmuş ve olacaktır. Türkiye'nin ŞİÖ üyeleriyle ekonomik anlamda gıda, konut ve alt yapı gibi alanlarda ticaretini daha da arttırması gerekmekte olup, bu dış ticarete Batı'ya olan bağımlılığı da azaltacaktır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın son Rusya, Çin ve Hindistan ziyaretleri de bu adımların atıldığı izlenimi doğurmuş olup, Türkiye'nin bu girişimlerini sürdürmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Adıbelli, B. (2008), "Asya-Pasifik'te 11 Eylül Sonrası Dönemde Çin-ABD İlişkileri", *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı 93, ss. 82-84.
- Akal, M, A. Doğruyol ve K. Bilişli (2011), "Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye-İran Savunma Harcamaları Nedenselliği Testi", Kırgızistan: *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 23, ss. 1-15.
- Akçadağ, E. (2016), "Şanghay İşbirliği Örgütü: Rusya-Çin Ortaklığı Mı, Rekabeti Mi?", http://www.bilgesam.org/incele/1239/sanghay-isbirligi-orgutu--rusya-cin-ortakligi-mi--rekabeti-mi-#.V_-AYx-hqko, (27 Ekim 2016).
- Alperen, Ü. (2016), "Şanghay İşbirliği Örgütü Türkiye İçin Bir Alternatif Midir?", <http://www.bilgesam.org/incele/117/sanghay-isbirligi-orgutu-turkiye-icin-bir-alternatif-midir-#.WA3JGR-hqkq>, (24 Ekim 2016).
- Amirbek, A. (2016), "23-24 Haziran 2016 Şanghay İşbirliği Örgütü 15. Dönem Zirvesi", *Eurasian Research Institute: Weekly E-Bulletin*, No 76, http://eurasian-research.org/sites/default/files/Haftalık_e-buften_12.07.2016-18.07.2016_No%2076.pdf, (2 Mayıs 2017).
- Andican, A. (2006), "Çin Satrancında Orta Asya", Cilt 12, Sayı 1, *ASAM Dergisi Avrasya Dosyası*, ss. 7-36.
- China Radio International – CRI, "Barış İçinde Bir Arada Yaşama'nın Beş İlkesi", [çevrimiçi], <http://turkish.cri.cn/1/2004/06/17/1@17093.htm>, (8 Mayıs 2017).
- Çelik, İ. (2016), "Şanghay İşbirliği Örgütü ve Çin", <http://www.uiportal.net/sanghay-isbirligi-orgutu-ve-cin.html>, (13 Ekim 2016).
- Çiftçi, C., ve E. Topçuoğlu (2011), "Küreselleşen Dünyanın Bir Diğer Aktörü Şanghay İşbirliği Örgütü", 8. Ulusal Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrenci Kongresi, 12-14 Mayıs 2011, Uşak Üniversitesi.
- Çoğal, N. (2016), "Çok Kutuplu Dünya Projesi: Şanghay İşbirliği Örgütü", <http://nejatcogal.com/2015/06/09/cok-kutuplu-dunya-projesi-sangay-isbirligi-orgutu/>, (13 Ekim 2016).
- Çolakoğlu, S. (2004), "Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, ss. 173-197.
- Çomak, H., ve A. Gökalp (2010), "2010'lu Yıllarda Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Türkiye", II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi, 22-24 Ekim 2008, Bişkek, Kırgızistan, ss. 336-344.

- Demirkaya, Y. (2015), “Strategic Planning in the Turkish Public Sector.” *Transylvanian Review of Administrative Sciences*, S. I., (SSCI Indexed, ISBN 1842-2845), pp. 15-29.
- Demirkaya, Y. (2016), “Performance Management Experiences of Municipalities in Turkey.” In Demirkaya, Y. (Ed.), *New Public Management in Turkey: Local Government Reform*, Routledge, New York.
- Demirtepe, M. T. (2016), “Şanghay İşbirliği Örgütü Genişleme Yolunda”, <http://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=153&Lang=TR>, (14 Ekim 2016).
- Deniz, T. (2013), “Mekânsal Güç Asya’nın Siyasi Gücü: Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Cilt 18, Sayı 30, ss. 217-228.
- Erkin, E. (2016), “Türkiye’nin Şanghay İşbirliği Örgütü Üyeliği”, <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/turkiyenin-sanghay-isbirligi-orgutu-uyeligi/1107>, (13 Ekim 2016).
- Garnett, S. (2001), “Challenges of the Sino-Russian Strategic Partnership”, *The Washington Quartely*, Vol. 24, N. 4, ss. 1-34.
- Harada, C. (1997), “Russia and North-East Asia”, *International Institute for Strategic Studies*, Adelphi Paper, Issue 310, pp. 40.
- Hüseynov, F. (2017), “Bağımsız devletler Topluluğu’nun Oluşumunun Hukuki Boyutları”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/280/2544.pdf>, (7 Mayıs 2017).
- Işık, N. (2016), “Türkiye ile Şanghay İşbirliği Örgütü Arasındaki Ticaret Akımlarının Panel Çekim Modeli İle Analizi”, *International Journal of Economic and Administrative Studies*, ss. 151-174, <http://ulakbim.dergipark.gov.tr/download/article-file/202093>, (5 Aralık 2016).
- Kalra, P.; S. S. Saxena (2007), “Shanghai Cooperation Organisation And Prospects Of Development in the Eurasia Region”, *Turkish Policy Quartely*, Vol. 6, No. 2, pp. 95-99.
- Kartal, B., ve Ç. Sofyalıoğlu (2011), “Türkiye’deki Gençliğin Şanghay İşbirliği Örgütüne Yönelik Tutumuna Pazarlama Perspektifiyle Bakış”, *International Conference On Eurasian Economies*, ss. 24-29.
- Kessikbayev, A. (2012), *Şanghay İşbirliği Örgütü: Güvenlik Teşkilatından Bölgesel Kutup’a Doğru*, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (TASAM), http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/145/sanghay_beslisinden_sanghay_isbirligi_orgut, (13 Ekim 2016).
- MFA (2016), “Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)”, <http://www.mfa.gov.tr/sanghay-isbirligi-orgutu.tr.mfa>, (21.10.2016).
- Özdaşlı, E. (2012), “Çin ve Rusya Federasyonu’nun Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl 4, Sayı 6, ss. 108-122.
- Sagbansua, L., ve N. Can (2011), “Shanghai Cooperation Organization, Turkic Republics and Turkey: Economic and Business Dimensions”, *Canadian Social Science*, Vol 7, No 2, p. 80.
- Şanghay İşbirliği Örgütü (2017), <http://www.infoshos.ru/en/>, (16 Haziran 2017).
- Weitz, R. (2006), “Towards a New Turkey-NATO Partnership in Central Asia”, *Turkish Policy Quarterly*, Vol.5., https://hudson.org/content/researchattachments/attachment/500/turkey_nato_partnership.pdf, (10.2016).
- Yalçınkaya, A. (1997a), *Sömürgecilik-Panislamizm Işığında Türkistan*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yalçınkaya, A.(1997b), *Sovyetler Birliği Döneminde Moskova ile Türk Toplulukları İlişkileri*, Sakarya Ün. Y.
- Yalçınkaya, A. (1999), *Yetmiş Yıllık Kriz: Sovyetler Birliği’nde Moskova-Türkler İlişkileri*, 2. Basım, İstanbul: Simurg Kitapçılık.
- Yalçınkaya, A. (2017), “Putin’in Çin’den Batı’ya Tehditleri”, <http://avim.org.tr/Blog/PUTIN-IN-CIN-DEN-BATIYA-TEHDITLERI> (4 Mayıs 2017).
- Yardımcıoğlu, M., ve H. Koçarlan (2012), “Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, ss. 163-174.